

jų samplaikose korektūros klaidomis, matyt, nelaikytini, plg.: *meřgâlkâ* 41₉/*mergâlkâ*^a 41₁₁, *pârkêrpa* 100₂₁/*pârkêrptê*^e, *ižgêr̃sⁱ* 110₁₈/*ižgêr̃sⁱ* 100₂₃ ir t. t. Skaitant tekstus jie truputį trikdo, ir tai turbūt yra vienas iš šiokių tokių skaitytojui fonetinės rašybos keliamų nepatogumų.

Regina VENCKUTĖ

*Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius, Lietuva
[regina.venckute@flf.vu.lt]*

Jonas Palionis, **XVII a. antrosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai**, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 203 p.; Idem, **XVII a. pabaigos–XVIII a. pirmosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai**, Vilnius: Vilniaus universiteto I-kla, 2008, 327 p.

Į negausias lietuvių istorinės antropomikos tyrėjų gretas įsitraukęs VU profesorius Jonas Palionis per paskutinius penkerius metus išleido dvi knygas, skirtas gimtojo Punios krašto onimams¹. Knygose publikuojami ir analizuojami Punios parapijos asmenvardžiai ir vieto-

¹ Dėl pirmosios knygos turinio apžvalgos žr. Maciejauskienė 2003, 24t.; Ragauskaitė 2005a, 155–158.

vardžiai, užrašyti XVII a. antrosios pusės–XVIII a. pirmosios pusės krikšto ir santuokos metrikų knygoje. Parengti profesoriaus veikalai yra onomastinė jo gimtojo krašto istorijos apybraiža. Kaip teigia Palionis (2008, 8), į viešumą jam rūpėję iškelti kuo daugiau onomastikos. Šį darbą autorius atliko sėkmingai – iššifravęs ir paskelbęs autentiškas onimų formas jis prikėlė senąją Punios parapijos vardyną antram gyvenimui. Ypač įdomios pasirodė tyrėjo publikuotos Punios parapijos pavardės (iš viso jų paskelbta daugiau nei 4600), ypač tos, kurių nefiksuoja Lietuvių pavardžių žodynas².

Punia – sena lietuvių gyvenvietė, rašytiniuose šaltiniuose minima nuo XIV a. antrosios pusės, greičiausiai nuo XVI a. pradžios turėjusi Magdeburgo teisę ir tuo metu buvusi tokio dydžio kaip Lyda ar Trakai (P 2003, 11t.)³. Dar Vytauto laikais čia buvo pastatyta katalikų bažnytelė. Tuo metu Punios parapija užėmė didelę teritoriją tarp Merkinės ir Darsūniškio: todėl nekeista, kad XVII a. bažnytinėse knygoje užfiksuota nemažai onimų, kurie yra iš didesnio ploto nei dabartinė jos teritorija. Vėliau parapija mažėjo, nes nuo karo ir bado sumenko natūralus gyventojų prieaugis, kūrėsi naujų parapijų, nors XVIII a. antrojoje pusėje į ištuštėjusius kaimus kėlėsi ir

² Palionis (2003, 41; 2008, 30) pirmojoje savo knygoje tokių asmenvardžių pateikia 800, antrojoje knygoje – 1380.

³ Čia ir toliau pirmoji Palionio knyga trumpinama P 2003, antroji knyga – P 2008.

naujakurių (P 2008, 15t.), dėl ko galėjo kisti krašto asmenvardžių inventorius.

Rašytinė Punios bažnyčios istorija prasideda nuo XVII a. antrosios pusės. Palionis analizuoja seniausius išlikusius to meto parapijos rašytinius dokumentus: 1658–1688 m. santuokos ir 1659–1672, 1694–1709, 1710–1717, 1719–1731 m. krikšto metrikų⁴ knygas. Jo pateikti šaltinių aprašai yra pavyzdiniai: informatyviai, aiškiai ir trumpai mokslininkas aprašė, kaip atrodo knygos, kokios santuokos, krikšto formulės vartotos darant įrašus, kurie jų neįskaityti ir t.t.⁵. Išanalizavęs bažnytines knygas Palionis nustatė, jog ne visi žmonės, rašę santuokų aktus, yra krikšto metrikų autoriai (P 2003, 25). Jis rado ir įrašų, kuriuose buvo vienas ar visai neužrašyta liudytojų (P 2003, 20). Dar Palionis pastebėjo, kad Punioje krikštijant kilminguosius į knygas buvo įrašomi ne du, bet keturi ar daugiau krikštavardžių (P 2008, 20), o kai kurie asmenys užrašyti tik vienu krikštavardžiu (P 2003, 45). Šie faktai atrodo įdomūs, ypač tiriant asmenų užrašymo į bažnytines knygas ypatumus.

Iš kitų rankraštinųjų šaltinių bažnytinės metrikos išsiskiria tuo, kad įrašai dažnai

⁴ Į asmenvardžių ir vietovardžių sąrašus, pateiktus prieduose, yra įtraukta ir 1732–1752 m. krikšto, taip pat 1732–1759 m. santuokos metrikų knygų duomenys, kurie tyrėjo tekste plačiau nėra analizuojami.

⁵ R a g a u s k a i t ė (2005a, 155) pastebi, kad rašydamas pirmąją knygą apie Punios parapijos onimus, Palionis nenurodo, kur ir kaip yra saugomos bažnytinės knygos. Rodos, kad ir antrojoje savo knygoje Palionis tokios informacijos nepateikia.

yra anoniminiai, o pačios knygos rašytos kelių raštininkų (tą konstatuoja ir Palionis). Todėl svarstyti apie rašybos ypatybes, tarmės ar svetimų kalbų įtaką bažnytinių knygų rašto kalbai yra sunkoka. Kiek galima spręsti iš istorijos (P 2003, 14), į Punios bažnytines knygas užrašyti daugiausia lietuviškai, taip pat lenkiškai (dvarininkų, dvarininkėlių, dvasininkų kalba), gal rusiškai, baltarusiškai (greičiausiai atsikėlėliai į Punią iš rytinės LDK dalies) kalbėję parapijiečiai bei katalikų tikėjimą priėmę totoriai ir žydai (jų buvo nedaug). Taigi galima numanyti, kad rašant nelietuviškas Punios bažnytines knygas parapijoje dominavo lietuvių kalba. Todėl dalis onimų bažnytinėse knygose greičiausiai ir užrašyti taip, kaip vartoti pagrindinėje parapijos kalboje (lietuviškai), o kiti – įvairiais būdais derinti prie svetimomis kalbomis rašytų dokumentų. Būtent apie tai ir norisi plačiau pasvarstyti.

Į bažnytinius aktus įrašytų asmenų vardai ir antrieji įvardijimo nariai vartosenos atžvilgiu smarkiai skiriasi. To meto vardų, kurių visi buvo krikščioniški⁶, formos buvo bebaigiančios nusistoti, rašyba varijavo mažai, nes vardų rinkinys buvo apibrėžtas, jie buvo lotynizuoti, kartojami (P 2008, 33)⁷ ir iš liaudies vartosenos už-

⁶ Palionis, kaip ir kiti onomastai, knygose aptarė krikštavardžių populiarumą (P 2008, 44t.), konstatavo, kad moterų krikštavardžių įvairovė mažesnė nei vyrų (P 2008, 33).

⁷ P a l i o n i s (2008, 29) teigia, kad labiau įvairuoja hebrajiškų ar graikiškų krikštavardžių rašyba, o didesnis variantiškumas yra neantikinių kalbų krikštavardžių.

rašytas vos vienas kitas variantas (P 2008, 34). Palionis nustatė, kad didžiausią vardų dalį sudarė lotynizuoti bibliniai vardai, taip pat pasitaikė lotynizuotų slaviškų ar germaniškų krikštavardžių (P 2008, 33), o vardų įvairavimai daugiausia buvo susiję su ano meto lotyniškiems tekstams būdingomis abreviacijomis. Taigi aišku, kad to meto bažnytinės knygos nerodo realios žmonių vardų vartosenos gyvojoje kalboje, – jose pagal rašto tradicijas užrašytos dokumentinės vardų formos.

Antrųjų įvardijimo narių inventorius buvo neapibrėžtas: nenusistojusios paveldimosios formos, onimai neturėjo užrašymo tradicijų. Todėl dalis antrųjų asmenvardžių bažnytinėse knygose galėjo būti užrašyti taip, kaip vartoti gyvojoje kalboje. Tokiais asmenvardžiais greičiausiai laikytini onimai, kurie turi baltiškos kilmės priesagas, yra su galūnėmis, jų šaknys sietinos su baltų kalbų tikrine ir bendrine leksika, krikščioniškos kilmės asmenvardžiais (plg. avd. *Baltruszaytis, Butilonis, Czapaytis, Gurnius, Janelis, Podzius, Swilus, Zusinas* ir kt.). Krikštavardžiai gyvojoje kalboje taip pat vartoti – tą rodo sulietuvintos jų formos, plg. avd. *Augustas, Augustinas, Juras, Stasys* (P 2008, 35).

Palionis (2003, 26) nustatė, kad XVII a. Punios bažnytinėse knygose išlaikyta ano meto lotyniškoji ir lenkiškoji grafinė bei ortografinė tradicija, būdinga rankraščiams. Jis pastebėjo, kad jo nagrinėtų onimų polonizacija XVII a. antrojoje pusėje dar nebuvo pasiekusi tokio laipsnio, kaip Zigmo Zinkevičiaus tirtų asmenvardžių iš XVII a. pradžios bažnytinių

Vilniaus knygų, kur santuokos ir krikšto aktai rašyti lenkų ir lotynų kalbų mišiniu (P 2003, 21). Tik vėliau, kai lenkų kalba tapo oficialiąja LDK kalba, nuo XVIII a. pradeda intensyvėti krikštavardžių bei pavardžių lenkinimas ir Punios metrikų knygose (P 2008, 17). Taigi Palionis, kaip ir daugelis lietuvių istorinių tikrinių vardų tyrėjų, teigia, kad onimai buvo slavinti.

Tačiau iš autoriaus analizuojamų onimų fonetikos matyti, kad čia labiau tiktų kalbėti ne apie slavinimą, bet apie tai, kaip onimai (ar jų šaknys) taikyti prie lotyniškosios ir lenkiškosios ortografinės sistemos, nes rašant onimus laikytasi juridinių ir kanceliarinių raštų tradicijų. Rašmenų sistema, vartota bažnytinėse knygose, aptarta (P 2003, 26–29), iškelti ortografiniai nevienodumai, dėl kurių Lietuvos vardyne atsirado gretiminių asmenvardžių lyčių (grafemų <s> ir <š>, <z> ir <ž>, <c> ir <cz> varijavimas, [q] ir [ę] žymėjimas dvigarsiais *an, on, om* ir *en, em*). Tačiau taip pat ne slavinimu (kaip rašo P 2003, 31), o lietuvių garsų derinimu prie lenkų ortografinės sistemos, laikytina <a> rašymas vietoj *o*, <o> – vietoj *a*, <(i)a> – vietoj *ė*, taip pat *ie* ir *uo* vienbalsinimas, *r, š, ž, č* kietinimas ir kt.⁸

Iš onimų struktūros galima spėti, kad asmenvardžiai, kurie yra su slaviškos kilmės priesagomis, be galūnių, greičiausiai prie kitakalbės rašto tradicijos buvo priderinti ir morfologiškai. Pa-

⁸ Palionis (2008, 28) teigia, kad IV krikšto metrikos knygoje daugiau yra <e>-<a>, <o>-<a>, <s>-<z> ir kt. painiojimo.

lionio (2003, 33) iškeltas faktas, kad asmenvardžiai, turintys slaviškos kilmės patronimines priesagas *-evič*, *-ovič* ir be galūnės *-us*, remia mintį, jog tokie onimai greičiausiai funkcionavę tik dokumentuose, o gyvojoje kalboje vartoti su kitomis priesagomis arba be jų. Atrodo, kad tada viskas priklausę nuo raštininkų: nuo supratimo, išsimokslinimo ir rašymo įpročių (P 2003, 43; 2008, 29). Todėl norisi prieštarauti Palioniui (2003, 37), rašančiam, kad pavardės su patronimine priesaga *-ovič* yra seni veldiniai, o ne metrikų rašytojų padaras, nes aptinkami ir XVI a. kanceliarine slavų kalba rašytuose dokumentuose. Į to meto antruosius įvardijimo narius, ypač su slaviškėmis priesagomis, reiktų žiūrėti kaip į kintančius ir nepastovius, dažniausiai reflektuojančius asmenvardžių rašymą svetimkalbės raštinės tradicijas turinčioje dokumentų kalboje. XVI a. dokumentų dvikamienių vardų kilmės asmenvardžiai su slaviškėmis priesagomis nerodo realiosios jų vartosenos lietuvių kalboje, – onimų formomis stengtasi bent priartėti prie to meto paveldimų lenkų asmenvardžių rašymo tradicijų, todėl jie pateikti su slaviškėmis patroniminėmis priesagomis.

Taigi XVI–XVII a. antrųjų asmenvardžių svetimės, taip pat ir savės, kilmės priesagos greičiausiai dar nebuvo stabilus onimo elementas⁹. Gali būti, kad tuo metu užrašant asmenį į dokumentus vieną kartą prie kamieno pridedama vienokia priesaga, kitą – kitokia arba onimas užrašytas be jos. Palionis (2008,

⁹ Apie tai dar žr. S i n k e v i č i ū t ė 2007, 361–364.

57) ir pats rašo, kad lietuvių tėvavardinės priesagos buvo keistos slaviškėmis, o slaviškos kilmės priesagos nėra autentiškos. Tuo metu lietuviškėmis priesagomis greičiausiai buvo reiškiamas priklausomybė šeimai ar pejoratyviškai, melioratyviškai apibūdinamas asmuo, taip pat sūnus tėvo atžvilgiu. Dedant slaviškos kilmės priesagas siekta atspindėti onimų rašymo tradicijas lenkų kalboje, taip pat taip reikštas ir patronimiškumas. Galima spėti, kad formuojantis paveldimai asmenvardžių sistemai pastovus iš pradžių buvęs tik pavardės kamienas.

Tad atrodo, kad dokumentuose fiksuotos onimo formos (ir su lietuviškos, ir su slaviškos kilmės priesagomis) dažniausiai buvo vienkartinio užrašymo rezultatas. Laikui bėgant priesagos pradeda prigyti, tampa stabiliais įvardijimo sistemos elementais ir įsitvirtina asmenvardžių sistemoje, – pavardės pradedamos užrašinėti su tomis pačiomis priesagomis. Tiksliai, kaip šie procesai vyko Lietuvoje ir kada jie baigėsi, galėtų pasakyti istorinės antroponimikos tyrėjai, panagrinėję tų pačių šeimų užrašymo istorijas bažnytinėse knygose. Ikišioliniai jų darbai kol kas tam neprieštarauja ir rodo, kad dokumentuose tos pačios šaknies asmenvardžių priesagos itin įvairavusios¹⁰.

Todėl su teiginiu (P 2003, 35), kad tokios pavardės, kaip *Cibulski*, *Nowicki*,

¹⁰ Dar plg. ir Palionio (2003, 51, 61) pastebėjimą, kad metrikų knygose yra nereta atvejų, kai iš to paties pamatinio asmenvardžio yra padaryta pavardžių su įvairiomis lietuviškėmis ir nelietuviškėmis patroniminėmis priesagomis.

Verbicki ir pan., atsiradusios Lietuvoje apsigyvenus slavų tautybės asmenims, galima sutikti tik iš dalies. Tokie atvejai nebuvo dažni, nes slavų invazijos Lietuvoje nuo XVII a. (ypač Punios apylinkėse), išskyrus minėtą lokalią gyventojų migraciją, lyg ir nebuvo. Juolab, kad Palionis (2008, 59) ir pats nurodo pavardes buvus verstas ir pagausėjusias nuo XVIII a. Taigi tokių pavardžių greičiausiai atsirado lietuvių asmenvardžius vėrčiant ir keičiant vienus kitais – morfologiškai derinant prie dokumentų kalbos.

Šiame kontekste atrodo neįprastos Punios asmenvardžių rekonstrukcijos. Abiejų knygų rodyklėse Palionis rekonstruoja antruosius įvardijimo narius: pvz., pavardėms su priesagomis *-(i)evič*, *-ovič*, *-owski* ir kt. atstato lytis *-(i)evičius*, *-ovičius*, *-auskas* ir t.t. Kaip teigia Maciejauskienė (2003, 25), atstatytos formos tikslios ir abejonių nekelia, tačiau rimtai žiūrint į knygas ir spėjimą visą to meto asmenvardžių sistemą kyla klausimas: kam to reikia? Jeigu manoma, kad šie asmenvardžiai (su slaviškomis priesagomis ir be galūnių) egzistavo rašto sistemoje, o slaviškos priesagos vartotos tik dokumentuose, tai tokios „rekonstrukcijos“ neatrodo reikalingos (pvz., tekste *Bartholomey Strawinski* rekonstruojamas į *Baltramiejus Stravinskas* (P 2008, 11), *Kazimierz Gorski* – *Kazimieras Gūrskis*, *Andrzej Mackiewicz* – *Andrius Mockėvičius*, *Baltramiejus Kowalewski* – *Baltramiejus Kavaličius* (P 2008, 12), *Maciejowa Szymelewiczowa wdowa* – *Šimelėvičienė*, *Motiejaus žmona, našlė* (P 2008, 13) ir kt.). Kad pavardžių atstatymas yra problema, rašo ir pats auto-

rius (žr. P 2003, 20; 2008, 7), o šio darbo ėmėsis norėdamas padaryti knygas prieinamas ir platesnei visuomenei (P 2008, 7)¹¹. Tačiau čia geriausia būtų buvę laikytis nuomonės, jog bažnytinių knygų oniškai yra to meto dokumentinis paveldas, ir jų nerekonstruoti, nes atstatytos formos nerodo realios padėties.

Svarstyтина ir Palionio pateikta pavardžių klasifikacija. Pirmiausia abiejose knygose autorius skiria asmenvardžius pagal etninę priklausomybę į dvi grupes: lietuviškas ir nelietuviškas pavardes (P 2003, 46–64; 2008, 35–67). Atrodo keista, kad lietuviškomis pavardėmis laikomos ne tik tos, kurios turi lietuvišką šaknį, bet ir tos, kurios yra su lietuvių kalbos darybos formantais – priesagomis, priešdėliais, nekaitybinėmis galūnėmis; nelietuviškomis pavardėmis laikomos tos, kurių tiek šaknis, tiek darybos formantas yra skolintiniai (P 2003, 43). Čia abejonių kelia autoriaus pozicija dėl krikščioniškos kilmės pavardžių, kurias (turinčias lietuviškos kilmės priesagas) Palionis laiko lietuviškos kilmės¹² – jam

¹¹ Kita problema, susijusi su rekonstrukcijomis, yra atstatyta onimų kirčio vieta ir priegaidės. Kas gali garantuoti, kad XVII – XVIII a. pavardės buvo kirčiuotos taip, kaip jas dabar sukirčiavo autorius?

¹² Plg. Palionio (2003, 48) teiginį „lietuviškos pavardės sudarytos iš nelietuviškų krikštavardinių pamatinių žodžių“. Taip pat jis (P 2008, 38) teigia, kad lietuviški asmenvardžiai yra krikšto vardų trumpiniai, nors toliau (ten pat) vėl rašo, kad krikštavardžiai yra nelietuviški pamatiniai žodžiai.

lietuviška pavardė yra, pvz., *Iwonaytis*, padaryta iš nelietuviško pamatinio žodžio (P 2008, 38).

Autoriaus pozicija – skirti lietuviškos ir nelietuviškos kilmės pavardės – priimtina, tačiau samprata, kas yra lietuviška pavardė, kai mąstoma apie pavardžių kilmę, neatrodo teisinga. Čia Palionis, rodos, bus supynęs du skirtingus dalykus: onimų morfologinį įforminimą (su galūnėmis, priesagomis) ir jų kilmę, t.y. atsiradimo šaltinį. Aišku, kad asmenvardžio, turinčio lietuviškų elementų (priesagą, galūnę), kilmė nebūtinai yra lietuviška – šiuo atveju tai rodo, kad toks asmenvardis galėjo būti vartotas gyvojoje kalboje. Taip pat akivaizdu, kad dalis krikščioniškos kilmės vardų, patekę į liaudies vartoseną, patyrė lietuvių kalbos poveikį: buvo pritaikyti, adaptuoti ir sutrumpinti, tačiau jų kilmė taip ir liko nelietuviška. Šiuo atveju autorių turbūt būtų „išgelbėjęs“ požiūris, įprastas onomastikos darbuose: lietuvių kilmės pavardėmis laikyti tuos onimus, kurių šaknis galima sieti su baltų kalbų tikriniais ir bendriniais žodžiais.

Palionis taip pat atskiria lietuviškos ir slaviškos kilmės vyrų ir moterų pavardes. Autorius aprašo vyrų pavardžių darybą, kilmę, moterų pavardėms būdingas priesagas. Tai aktualu dėl moterų paveldimų asmenvardžių formavimosi, nes tokios informacijos apie moterų pavardžių raidą lietuvių antroponimikoje dar trūksta.

Knygoje, ypač antroje, daugiau dėmesio tenka lietuvių kilmės vyrų pavardžių struktūrai. Darybos ir morfeminės sandaros požiūriu skiriamos dvikamienės ir vienkamienės pavardės (P

2008, 35–49). Dvikamienių grupėje yra pavardės iš senųjų dvikamienių vardų, sudurtinių bendrinių žodžių ir naujosios dūrinių tipo pavardės. Vienkamienės skiriamos į neišplėstinio ir išplėstinio kamieno pavardes. Pavardės su išplėstiniu kamieniu (P 2003, 48) grupuojamos pagal morfemas – priešdėlius, priesagas, galūnes. Toks onimų morfeminis skaidymas atrodo logiškas. Kita vertus, vien tik formaliai žiūrint į pavardžių struktūrą matyti, kad retkarčiais autorius bus apsirikęs: į vienkamienių priesaginių tėvavardinių pavardžių grupę patenka ir kelios dvikamienės pavardės, pvz.: *Skuminaytis* (P 2003 48), *Ilgawizinas* (P 2008, 41). Šie onimai tikrai turi priesagas, tačiau juos grupuojant pagal morfologinę struktūrą tokias pačias pavardžių grupes (priesaginės pavardės ir t.t.) reikėjo skirti ne tik vienkamienių, bet ir dvikamienių pavardžių grupėje. Žiūrint griežtai morfologiškai pravardines Punios pavardes vienodai reikėjo inkorporuoti į dvikamienių ir vienkamienių pavardžių grupes: pvz., pravardinės pvd. *Baltousis*, *Grikopiedz* ir kt. (P 2003, 58) taip pat turėjo būti vadinamųjų dvikamienių pavardžių grupėje. Taip pat apsirikta, kai pvd. **Santeika* Palionio (2008, 45) vienur priskirta vienkamienėms pavardėms (autorius ją vadina ir dvikamiene (?), toliau pateikta priešdėlinių pavardžių grupėje (P 2008, 47). Iš to akivaizdu, kad autorius nediferencijavo pavardžių kilmės ir struktūros grupių. Apskritai istorinių pavardžių morfeminis skaidymas neatrodo labai prasmingas, – geriau kreipti dėmesį į pavardžių priesagas, nuosekliai panagrinėti

paveldimų asmenvardžių santykį su jų pamatiniais žodžiais.

Klasifikuodamas vienkamienes pavardes Palionis skiria priesagines (tėvavardines, deminutyvines, netėvavardines), priešdėlines, galūnines, o antrojoje knygoje – dar ir trumpintines bei pravardines pavardes (P 2003, 41, 48–57; 2008, 30, 37–49). Toks skirstymas taip pat atrodo reikalingas komentaru: matyt, reikia suprasti, kad pravardinėmis vadinamos pirminės pavardės, kur apeliatyvų darybos formantai perėję į pavarde, o priesaginėmis, priešdėlinėmis ir galūninėmis, – kur formantai buvo pridėti formuojantis pavardei. Tačiau autoriaus vadinamosios priešdėlinės, galūninės pavardės yra atsiradusios iš priešdėlių ar galūnes turinčių apeliatyvų – pravardžių, kurios kilusios iš asmenų pavadinimų pagal ypatybę, pvz.: pvd. *Ruzgis* (P 2003, 57) yra atsiradusi iš prvd. **Ruzgis*, siejamos su vksm. *ruzgėti* „murmėti“; pvd. *Bubris* (P 2008, 49) yra atsiradusi iš prvd. **Bubris*, siejamos su vksm. *bubryti* „smarkiai šaudyti“ ir kt., nors autorius šiuo klausimu yra kitos nuomonės ir išvelgia tiesioginę pavardžių darybą. Turbūt intuityviai jausdamas, kad pravardinės kilmės pavardės yra kitokios nei pavardės su patroniminėmis ir kt. priesagomis, autorius jas laiko netėvavardinėmis (P 2003, 31). Kita vertus, tikrai sunku nustatyti, kada tėvavardžiai ir pravardės tapo pavardėmis (P 2003, 40–41), nors naudojantis vienos parapijos bažnytinėmis knygomis gal ir įmanoma buvo pabandyti tai padaryti.

Dar problemą sudaro ir minėtas bažnytinėse knygoose užrašytų asmenvardžių

autentiškumas: be analizės sunku pasakyti, kokios onimų galūnės yra tikrosios: pvz., kodėl pvd. **Kniuknis* turi būti rekonstruota iš *Kniuknys*¹³ (P 2008, 49), o nepalikta forma *Kniuknis* ir t.t.? Dėl galūninių pavardžių problemų atsiranda tada, kai tyrėjui nėra žinomas pamatinis pavardės kamienas arba yra fiksuoti keli vadinamosios galūninės pavardės variantai, pvz., avd. *Buzus* Palionis (2008, 48) laiko vediniu iš avd. *Buzas*, nes ir toks onimas fiksuotas Punios bažnytinėse knygoose. Nėra aišku, kodėl nėra svarstomas dviejų lygiaverčių formų *Buzas* ir **Buzius* (< *Buzus*) autentiškumas; tokių atvejų knygoose galima rasti ir daugiau.

Palionio darbuose problemiškas yra ir formantų perėjimas iš vieno sluoksnio į kitą, kai kalbama apie priesagas turinčias pavardes. Dėmesio priesaginiams asmenvardžiams tenka nemažai, ypač tiems, kurie turi tėvavardines priesagas¹⁴, nes jie sudaro didžiausią priesaginių pavardžių sluoksnį (P 2003, 48). Palionis yra pastebėjęs, kad Punios pavardėse patroniminę funkciją gali atlikti ne tik patroniminės, deminutyvinės priesagos, taip pat priesaga *-išk-* (apie tai jau rašyta ankstesniuose onomastikos darbuose, žr. Zinkevičius 1977, 238, 241; Raugauskaitė 2005, 66 ir kt.), bet ir priesaga *-inis*, plg. avd. *Mikutinis*, *Kazinis* ir

¹³ Priegaidės apsirikimas yra korektūros klaida.

¹⁴ Raugauskaitė (2005a, 157) pastebi, kad Palionis neįprastai lietuvių onomastikoje vartoja terminą tėvavardis, nes jam tėvavardinis lygu patroniminis (P 2003, 48).

kt. (P 2008, 46). Apie tai yra užsiminęs Zinkevičius (1977, 241), o Palionio pateikti pavyzdžiai šią mintį įtikinamai paremia. Gal galima spėti, kad patronimiškumo funkciją turėjo ir pejoratyvinės priesagos (?), kuriomis galėjo būti reikštas sūnaus mažumas, menkumas tėvo atžvilgiu. Šį klausimą onomastams reikėtų patyrinėti, atskyrus apeliatyvinės kilmės pavardes su pejoratyvinėmis priesagomis nuo pavardžių, turinčių asmenvardinės kilmės kamieną.

Minėta asmenvardinių ir apeliatyvinių pavardžių kamienų diferenciacija padeda skirti patroniminę funkciją atliekančias deminutyvines ir kt. priesagas. Iš Palionio asmenvardžių matyti, kad šalia asmenvardžių su deminutyvinėmis priesagomis esant tos pačios šaknies pavardžių be deminutyvinių priesagų, galima užtikrintai kalbėti apie šių pavardžių priesagų patroniminę funkciją, plg. avd. **Banelis* ir **Banis* (P 2003, 52, 72), **Podziuk* ir *Podzius* (P 2003, 53, 125), *Pauksztelis* ir *Pauksztis* (P 2008, 42) ir kt. Palionis rašo, kad tokiais atvejais tėvystės santykis pavardėse su deminutyvinėmis priesagomis nekelia abejonių (P 2008, 42). Taip akivaizdžiai parodyta deminutyvinių priesagų patroniminė funkcija.

Kita vertus, gaila, kad Palionis neatskyrė pavardžių, kurios deminutyvines priesagas perėmė iš apeliatyvų, pvz., avd. *Bildziuk*, *Drebulis*, *Lakstutis* ir kt. (P 2003, 52) priskirti prie deminutyvines priesagas turinčių pavardžių, tačiau kitų šios šaknies formų, kurios būtų be deminutyvinių priesagų, Punios parapijoje neužfiksuota. Nors autorius rašo,

kad tėvystės santykio negalima išvelgti pavardėse *Krauialius*, *Nawjelis* ir kt., tačiau šios pavardės taip pat nėra deminutyvinės: greičiausiai jų priesagos perimtos iš deminutyvinių apeliatyvų. Ta pati priesagų perkėlimo problema matyti, kai autorius priesaginėmis pavardėmis laiko avd. *Gaygalas*, *Susla*, *Krykly* (P 2003, 55), *Kampinis*, *Wirbinis* (P 2008, 46), kilusius iš pravardžių, kurių pamatas – priesagas *-alas*, *-la*, *-lys*, *-inis* turintys apeliatyvai.

Palionis dar kelia mintį, kad sunku skirti galūninę darybą nuo priesaginės, plg. jo pavyzdį pvd. *Szleynis*, kuri, pasak autoriaus (P 2003, 56), gali būti ir priesaginės (iš lie. *šleivas*), ir galūninės darybos (iš lie. *šlėinė*) pavardė. Palionis (2008, 49) laikosi požiūrio, kad tada, kai nežinomas pamatinis žodis, o pavardė gali būti siejama su apeliatyvu, asmenvardis yra laikomas galūnės vediniu. Čia kyla klausimas, ar reikia autoriui šią problemą svarstyti, nes pamatinis asmenvardis juk yra pravardė, kilusi iš galūnės turinčio apeliatyvo, skirto asmeniui apibūdinti. Niekas lietuvių onomastikoje lyg netvirtina, kaip kad Palionis (2008, 49) rašo, pavardes *Laūmis*, *Kuřpius* ir kt. esant padarytas iš pavardžių *Laūmė*, *Kūrpė* ar *Kūrpis*, – tokios pavardės yra atsiradusios iš pravardžių, pamatuotų apeliatyvais, pagal veiklą apibūdinančiais žmones. Minėta problema, kad galūninę darybą sunku skirti nuo priesaginės, lietuvių antroponimikos darbuose yra pastebėta, tačiau neatrodo aktuali autoriaus medžiagai: jo minimų asmenvardžių pamatai yra pravardinės kilmės galūninės darybos apeliatyvai.

Formaliai atskirti visų asmenvardžių priesagas, galūnes neatrodo prasminga, nes, pvz., skirdamas priesagas pvd. *Dubnas* (P 2008, 47), *Kampinis* (P 2008, 46), *Raugienis* (P 2008, 46), **Smaguris* (P 2008, 47) ir kt. Palionis teigia, kad šios pavardės atsirado iš avd. *Dūbas*, dktv. *kaĩpas*, *ráugas*, bdv. *smagùs*. Šiuo atveju, geriausia būtų buvę paisyti onomastinės darybos principų ir atskirti pavardes, turinčias onomastines priesagas, nuo jų neturinčiųjų; tada pvd. *Vzkuris* (P 2003, 48), vienur autoriaus laikoma priešdėline, vėliau nebūtų atsidūrusi galūninių pavardžių grupėje (P 2003, 57). Taigi daugelis Palionio išvestinėmis laikomų pavardžių iš tikrųjų yra pirminės – turi darybos formantus, atėjusius iš apeliatyvų.

Taip pat priekaištauti galima ir už tai, kad Palionis per mažai dėmesio skiria pavardėms, turinčioms dvi priesagas: skiriamos šios pavardės tik pagal antrąją priesagą, pvz., avd. *Marczulajtis*, *Jodelonis* ir kt. (P 2008, 38) teikiami prie patronimines priesagas *-aitis*, *-onis* turinčių pavardžių. Tai yra tiesa, tačiau tada lieka neapartotos deminutyvinės ir kt. pavardžių priesagos, tokių asmenvardžių santykis su kitais asmenvardžiais – pavardėmis.

Pridurtina, kad *Palionis* (2008, 40) atkreipia dėmesį į kitų onomastų, rodos, nekeltą problemą: rašte painiotos asmenvardžių priesagos *-inas* ir *-ynas*. Tai naujas ir vertingas pastebėjimas, kuris turėtų įtakos nustatant lietuvių pavardžių su minėtomis priesagomis arealus. Taip pat tyrėjas (P 2008, 44) kelia ir naują pavardės *Savūlis* etimologiją: asmenvardį sieja su lie. *sāvas*, o ne su brus. avd. *Савул*:

Савел. Kaip vienas šio asmenvardžio aiškinimų, jis atrodo įtikinamas. Kita vertus, lieka neaišku, kodėl avd. *Wanialis* (P 2008, 43) yra siejamas tik su **Vanỹs: vānyti* ‘vanoti, perti’, nes čia įprastesnis atrodo siejimas su v. *Iwan* trumpiniu.

Nelietuviškos kilmės pavardes autorius skiria į slaviškas bei suslavintas, vokiškas (žydiškas), totoriškas, vengriškas ir neaiškios etninės priklausomybės bei kilmės pavardes (P 2008, 30). Didžiausią nelietuviškų pavardžių grupę sudaro slaviškos kilmės pavardės; beje, prie slaviškų pavardžių pateiktos ir tos, kurių šaknys ir formantai galėjo būti suslavinti (P 2008, 43, 55, 60). Tai, kad autorius vadovaujasi formaliuoju skirstymo kriterijumi, atrodo priimtina, tačiau gaila, kad jis neatskyrė slaviškos kilmės priesagas turinčių pavardžių, kurių šaknis galima sieti su skolintine tikrine ar bendrine leksika, plg. pvd. *Baiorowicz* (P 2008, 54), *Konstantinowicz* (P 2008, 55) ir kt. Tokios pavardės nebūtinai turėjo priklausyti slavams, kaip teigiama (P 2008, 54), – jos galėjo susiformuoti ir Lietuvoje.

Punios kraštas nuo kitų Lietuvos regionų skiriasi tuo, kad čia nuo seno gyveno totorių. Todėl įdomios atrodo Palionio pavišintos totorių pavardės, nors kartais autorius su jomis pasielgia kiek „mėgėjiškai“: be nuorodų į tiurkų kalbų žodynus teikia apeliatyvinius pavardžių pamatus ir juos verčia (P 2003, 61–63). Nors kitataučių pavardės tautinės onomastikos tyrėjų kol kas nėra taip nuosekliai analizuojamos kaip lietuvių, tačiau autoriui gal derėjo plačiau pasvarstyti kilmę pavardžių *Daszkiewicz*, *Juszkiewicz*.

wicz, Szadziejewicz, kurios jo siejamos tik su tiurkų kalbų apeliatyvais (P 2003, 62), nes įprasta manyti, kad jų kilmė kitokia. Liko neaišku, kokiais motyvais remdamasis šias pavardes autorius laiko totoriškomis. Ar dėl to, kad šeimos turėjo herbus? Deja, apie tai nėra aiškiai rašoma.

Dėmesio Palionio knygoje skiriama ir vietovardžiams: kaip minėta, paskėlbotos bažnytinėse knygoje rastos Punios onimų formos. Iš jų akivaizdu, kad tų pačių ir dažnai pasikartojančių vietovardžių fonetika ir morfologija metrikose įvairuoja. Todėl spėtina lietuvių onimų variantiškumą buvus susijusį su užrašymais: kuo dažniau užrašyti onimai, tuo daugiau jų variantų. Tokią mintį apie variantus gal galima taikyti ir istoriniams asmenvardžiams: variantiškiausi yra tie lietuvių asmenvardžiai, kurie buvo daug kartų užrašyti. Vadinasi, iš šiandienos pavardžių galima spėti, kad tos, kurios turi daugiau variantų, anuomet buvo dažnesnės.

Nors Palionio perskaitytos ir iššifruotos bažnytinės knygos buvo rašytos lotyniškai, tačiau jų vietovardžiai, kaip teigia autorius (Palionis 2003, 20), yra sulenkinti, dėl to sunku atstatyti tikrąją onimo lytį. Todėl vietovardžių rekonstrukcijos problema taip pat išlieka, nors rekonstruoti jų formas atrodo yra lengviau – vietovardžių užrašymai kartojasi, taip pat daugelis jų išlikę iki šių dienų. Skaitydamas bažnytinės knygas Palionis pastebėjo, kad per jo tiriamąjį laikotarpį bažnytinėse knygoje tik trečdalis vietų vardų yra pastovūs, kartojasi (P 2008, 184). Tai rodo, kad nemažai vietovardžių

išnyko ar neatpažįstamai pakito. Iš Palionio knygų matyti, kad krašto asmenvardžiai patvirtina vietovardžių etimologiją ir ryšius su jų pamatiniu žodžiu – asmenvardžiu (P 2003, 154t.). Pagal to meto bažnytinės knygas Palionis nustatė, kad šiandien vartojamos vietovardžių formos *Greikonys*, *Peckūnai*, *Pušėnai* ar *Silgionys* ir kt. yra pakitusios iš ankstesnių *Gireikonys*, *Petkūnai*, *Puišėnai* ir *Stilgionys* formų.¹⁵ Būtent dėl to profesoriaus knygos atrodo itin vertingos.

Taigi neabejotina, kad Palionio darbai yra puikūs antroponimikos mokslo duomenų rinkiniai, kur matyti beveik šimto metų šio krašto istorija, atspindėta vietos ir žmonių varduose. Nors knygoje pateiktas teorinis to krašto onimų aprašas nėra nepriekaištingas, tačiau šio darbo trūkumai reflektuoja bendrą Lietuvos onomastikos mokslo padėtį, – dominuoja aprašomojo pobūdžio medžiagos tyrimai ar sekama (toponimikoje) Aleksandro Vanago pėdomis. Problema yra ir iki šiol nesukurta lietuvių pavardžių klasifikacija. Paskelbus ir aprašius daugiau empirinės onomastinės medžiagos, tikėtina, atsiras ir teorinio pobūdžio svarstymų, drąsesnių lyginamųjų tyrimų. Šiandienos lietuvių onomastikos darbų kontekste profesorius Palionis atliko didžiulį ir naudingą darbą: publikavo savo krašto onimus, bandė juos klasifikuoti, aprašyti ir taip prisidėjo prie onomastikos mokslo problemų kėlimo.

¹⁵ Vėliau apie tai jis paskelbė straipsnį, žr. Palionis 2008, 289-295.

LITERATŪRA

- Maciejauskienė Vitalija 2003 (rec.), Jonas Palionis, XVII a. antrosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai, 2003, *Gimtoji kalba* 7, 24–25.
- Ragauskaitė Alma 2005, *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ragauskaitė Alma 2005a (rec.), Jonas Palionis, XVII a. antrosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai, 2003, *Baltu filologija* 14(1), 155–158.
- Sinkevičiūtė Daiva 2007 (rec.), Alma Ragauskaitė, XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai, 2005, *Archivum Lithuanicum* 9, 359–364.
- Palionis Jonas 2008, Dėl keleto retų vietovardžių kilmės (*Greikónys, Grikapėdis, Plasapnỹkai, Pušėnai, Silgiónys, Tauliūkai, Vašodžiai*), *Baltistica* 43(2), 289–295.
- Zinkevičius Zigmas 1977, *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas.

Daiva SINKEVIČIŪTĖ

*Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius, Lietuva
[daiva.sinkeviciute@flf.vu.lt]*